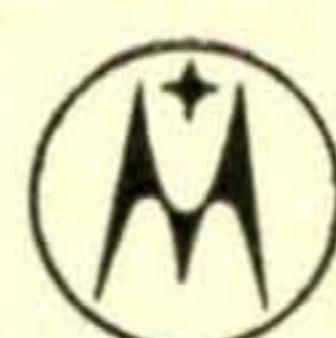
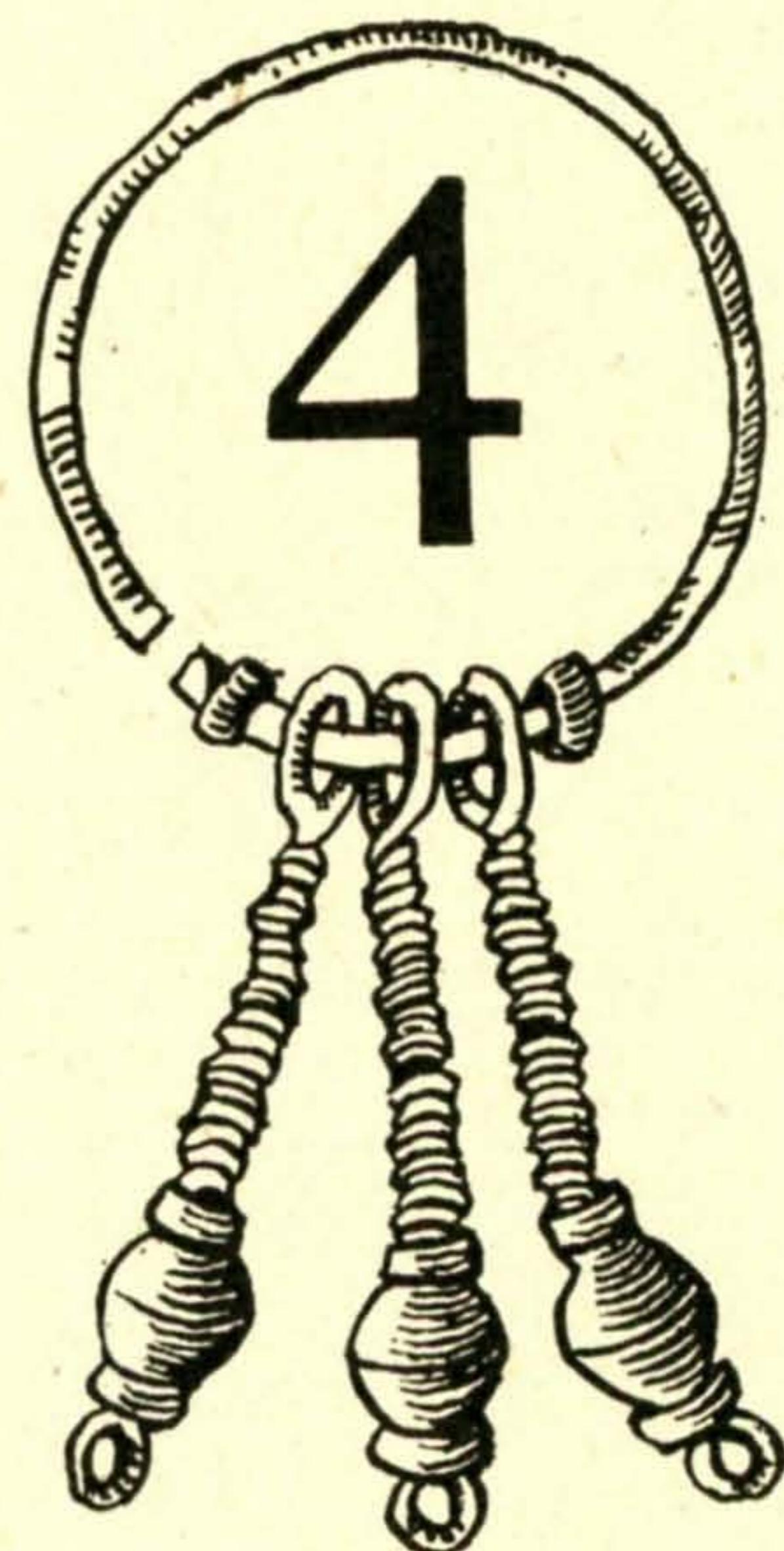

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

AKMENS AMŽIAUS GYVENVIETĖS IR KAPINYNAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1985

Redakcinė kolegija

istorijos m. daktarė LTSR MA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ (red. kolegijos pirmininkė)
istorijos m. daktarė RIMUTĖ RIMANTIENĖ (ats. redaktorė)
medicinos m. kandidatas GINTAUTAS CESNYS

Nuotraukos straipsnių autoriu, KAZIMIERO VAINORO ir
STASĖS BUTRIMIENĖS
Piešiniai ir brėžiniai straipsnių autoriu

KRETUONO 1-OS GYVENVIETĖS VIDURINIO NEOLITO KAPAI

(Švenčionių raj., Reškutėnų apyl., Reškutėnų k.)

ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI

A. GIRININKAS

Iki 1980 m. Lietuvoje teturėjome keletą labai kuklių mezolito, ankstyvojo bei vidurinio neolito kapų radinių. Be to, tai buvo vien fragmentai — atskiro kaukolės ar tik jų dalys. Ankstyvajam mezolitui skiriama kaukolė iš Kirsnos upelio (Kamšai, Kapsuko raj.) (1, p. 36), vėlyvajam mezolitui ar net ankstyvajam neolitui turėtų priklausyti kaukolės skliauto priekinė dalis iš Kebelių, Šilutės raj. (2, p. 39—44). Pirmosios neolito pusės, be abejo, yra ir griaūčiai iš Turlojiškės, Kapsuko raj. (3, p. 170—228). Šią seriją papildė pora vidurinio neolito žmonių žandikaulių iš Šventosios 23-os gyvenvietės (4, p. 148). Tačiau radiniai nieko nesakė apie laidoseną, nedaug žinių davė ir apie antropologinį tipą. Todėl brangintinas kiekvienas naujas šio laikotarpio radinys, nes be jų neįmanoma išspręsti daugelio baltų etnogenezės klausimų. 1980 m. vidurinio neolito antropologinę medžiagą papildė Kretuono 1-os gyvenvietės, esančios to paties vardo ežero rytiniame krante, 1 km į vakarus nuo Reškutėnų, Švenčionių raj., radiniai.

GYVENVIETĖS STRATIGRAFIJA

Kretuono 1-oje gyvenvietėje (1978—1980 m. tyrinėjimai) buvo 2 kultūriniai sluoksniai: viršutinis (A) ir apatinis (B). A sluoksnis — tuo pat po velėna, pilkšvai juosvas, sudurpėjęs, 15—35 cm storio (pav. 1). Jame rasta virvelinės keramikos kultūrai būdingų ovalo skerspjūvio titnaginių bei keturkampio skerspjūvio akmeninių platėjančiais ašmenimis ir laivinių kovos kirvių, titnaginių gremžtukų ir grandukų, peilių, trikampių bei karklo lapo pavidalo strėlių ir iečių antgalių, taip pat virveliniu orna-

mentu puoštų taurių, amforų, puodynų. Be to, Lietuvoje pirmą kartą šiame sluoksnyje aptikta šukinės duobelinės keramikos bei jos kultūrai būdingų rombinių strėlių antgalių.

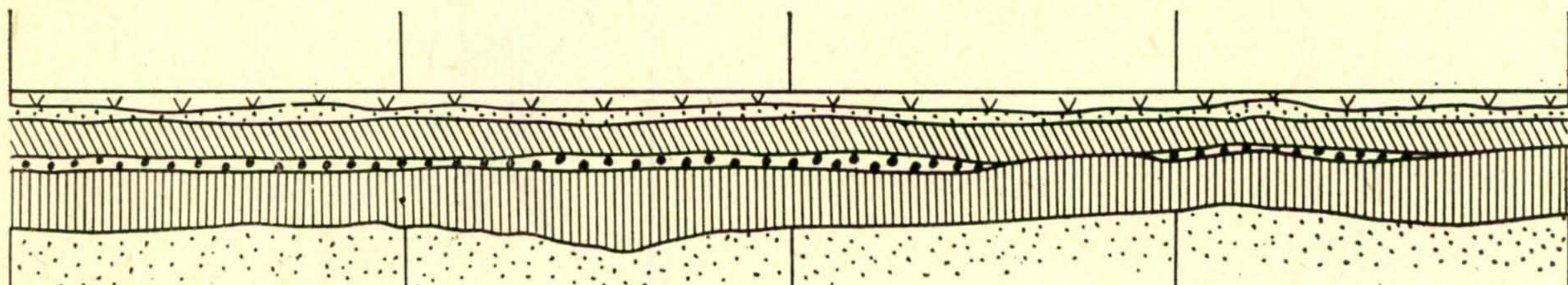
Po A kultūriniu sluoksniu slūgsojo neištisas 2—3 cm storio šviesesnio smėlio tarpsluoksnis beveik be radinių, o po juo — 15—25 cm storio geležingo smėlio sluoksnis — B kultūrinis sluoksnis, kuriame aptikta Narvos kultūrai būdingų radinių: keramikos su daug augalinių priemaišų, kaulinių, raginių, titnaginių kirvių, kaltų, medžioklės ir žvejybos įrankių. Po juo buvo baltas smėlis — jžemis.

B SLUOKSNIO KAPAI

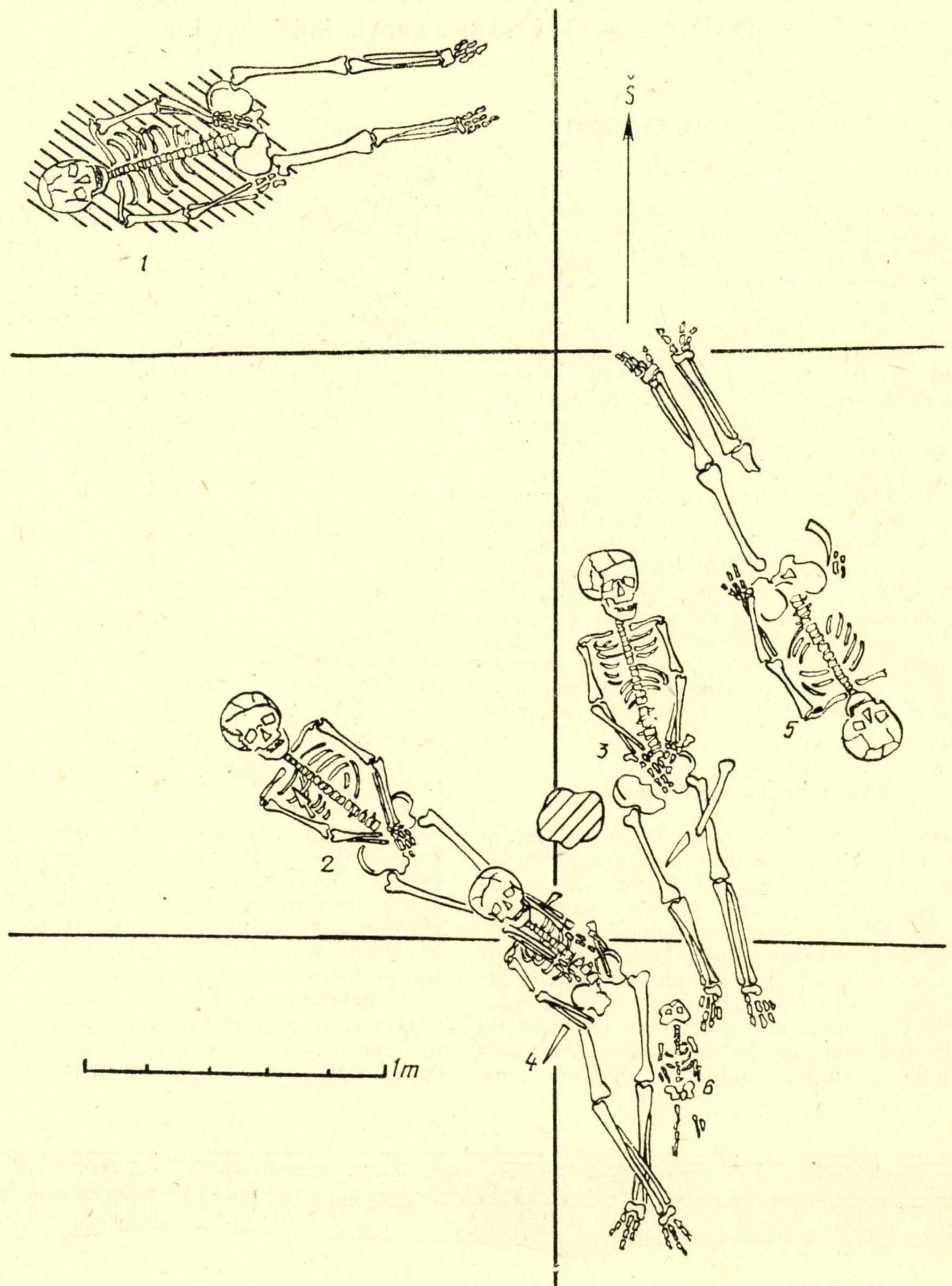
Gyvenvietės III ploto O46, O47, O48, P46, P47 ir P48 kvadratuose 40—45 cm gylyje atkasti 6 griaūtiniai kapai (pav. 2). Duobių kontūrų viršutiniame kultūriniam sluoksnynje nebuvo žymu. Po A sluoksniu O47 ir O48 kvadratuose pastebėtas šviesesnio smėlio tarpsluoksnis, kurio nebuvo likusiam laidojimo plete. Kapų vietoje radinių nedaug.

Kapas Nr. 1 (O46 kv.) buvo 45 cm gylyje nuo žemės paviršiaus ir 5 cm — nuo B sluoksnio viršaus. Mirusysis gulėjo aukštielninkas, galva į pietvakarius (259°). Kairioji ranka truputį palenkta (plaštakos kaulai ant dubens), o dešinioji ištiesta (plaštakos kaulai šalia dubens), kojos ištietos. Po galva buvo 0,4 cm storio tamsios žemės sluoksnelis su smulkiai medžio angliai trupinėliais. Dėmė 67 cm ilgio PV—SR kryptimi ir 45 cm pločio ŠV—PR kryptimi (pav. 3). Po dešiniuoju dilbiu lygiagrečiai kūnui gulėjo perlūžęs kaulinis durklas (pav. 4 : 3), smailiai pakreiptas į kojas.

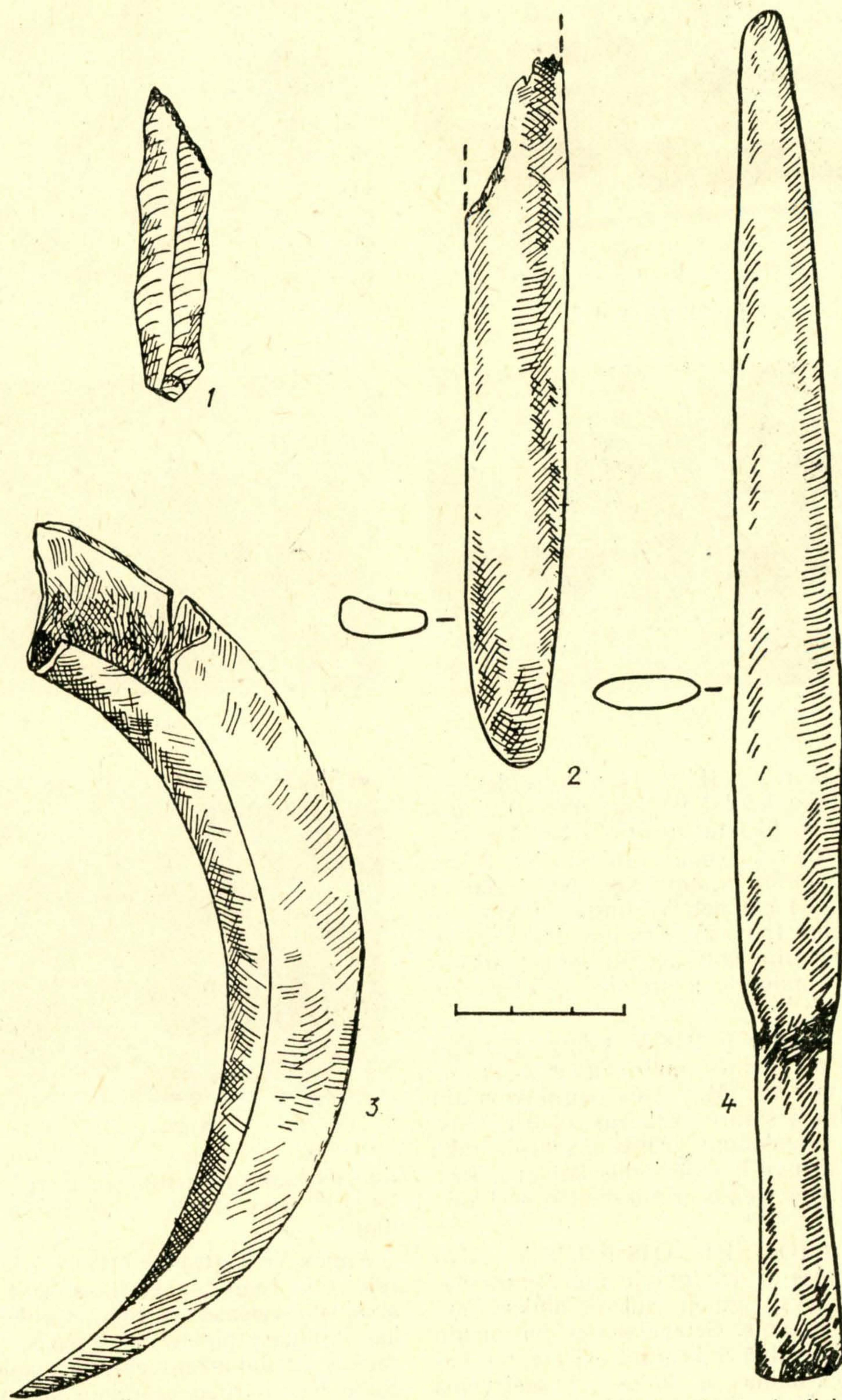
Kapas Nr. 2 (O47 kv.) atkastas 40 cm gylyje nuo žemės paviršiaus ir 3 cm nuo B sluoksnio viršaus. Mirusysis gulėjo aukštielninkas, galva

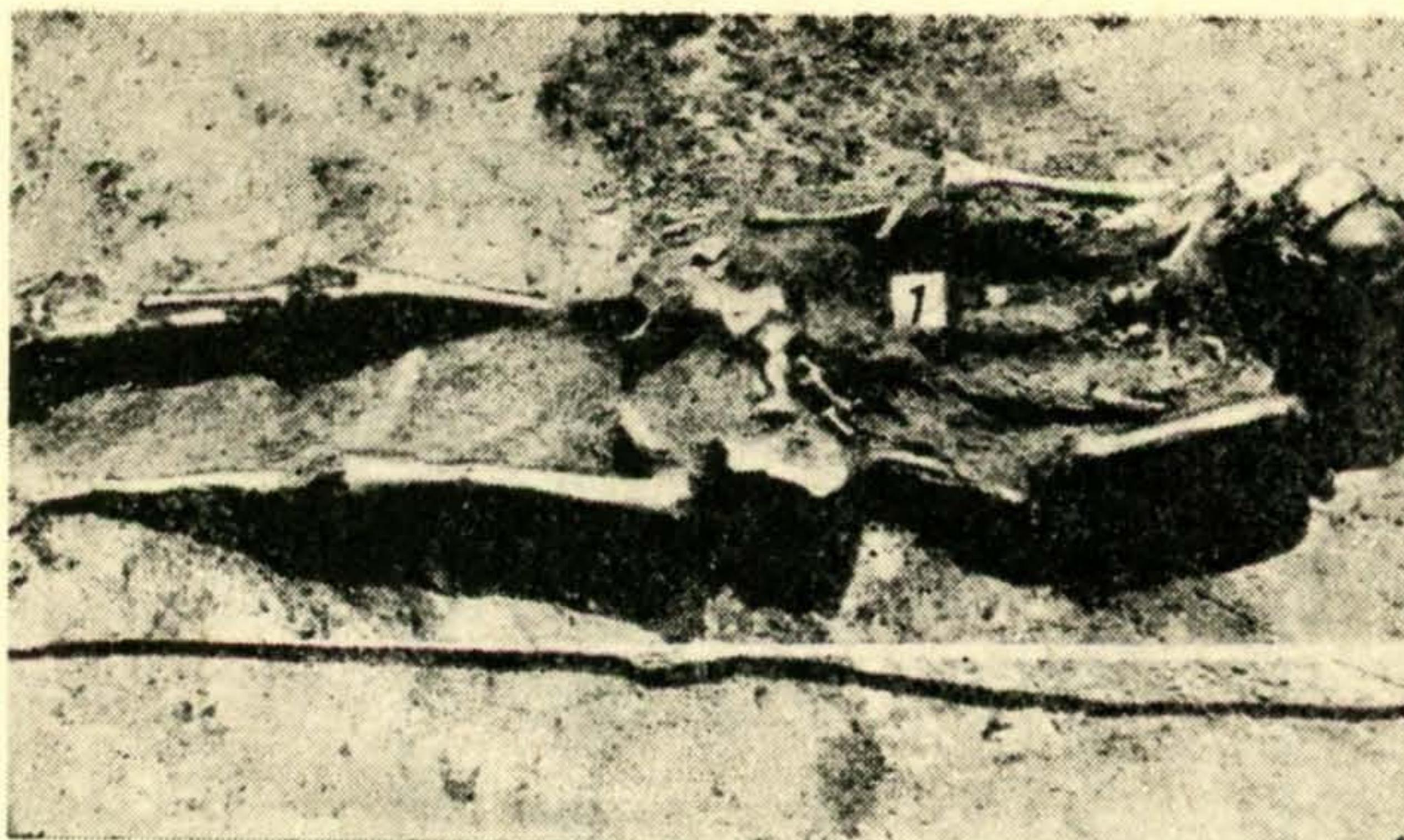
1 pav. Kretuono 1-os gyvenvietės stratigrafija: 1 — velėna, 2 — A kultūrinis sluoksnis, 3 — tarpsluoksnis, 4 — B kultūrinis sluoksnis, 5 — jžemis

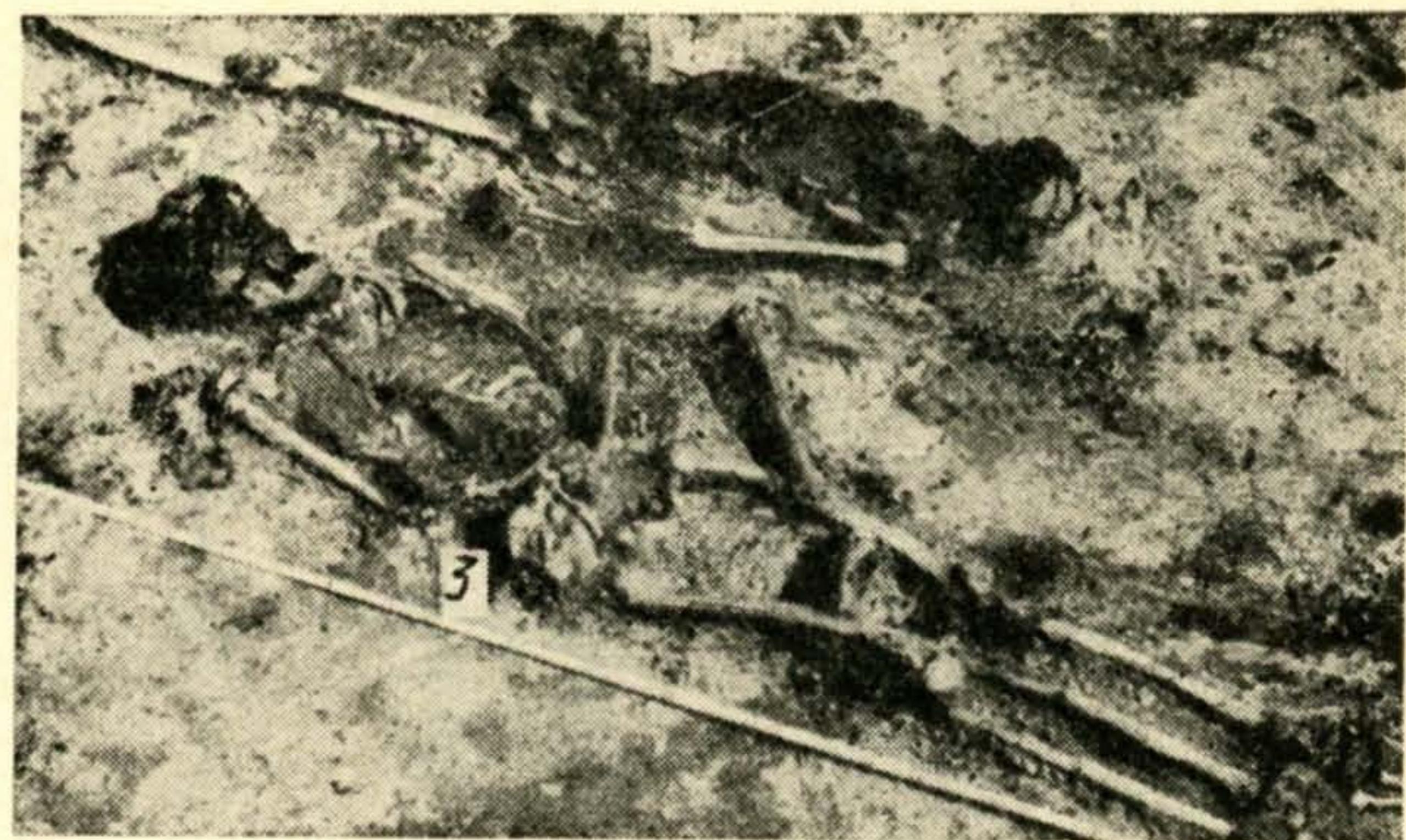
2 pav. Kretuono 1-os gyvenvietės B kultūrinio sluoksnio kapai

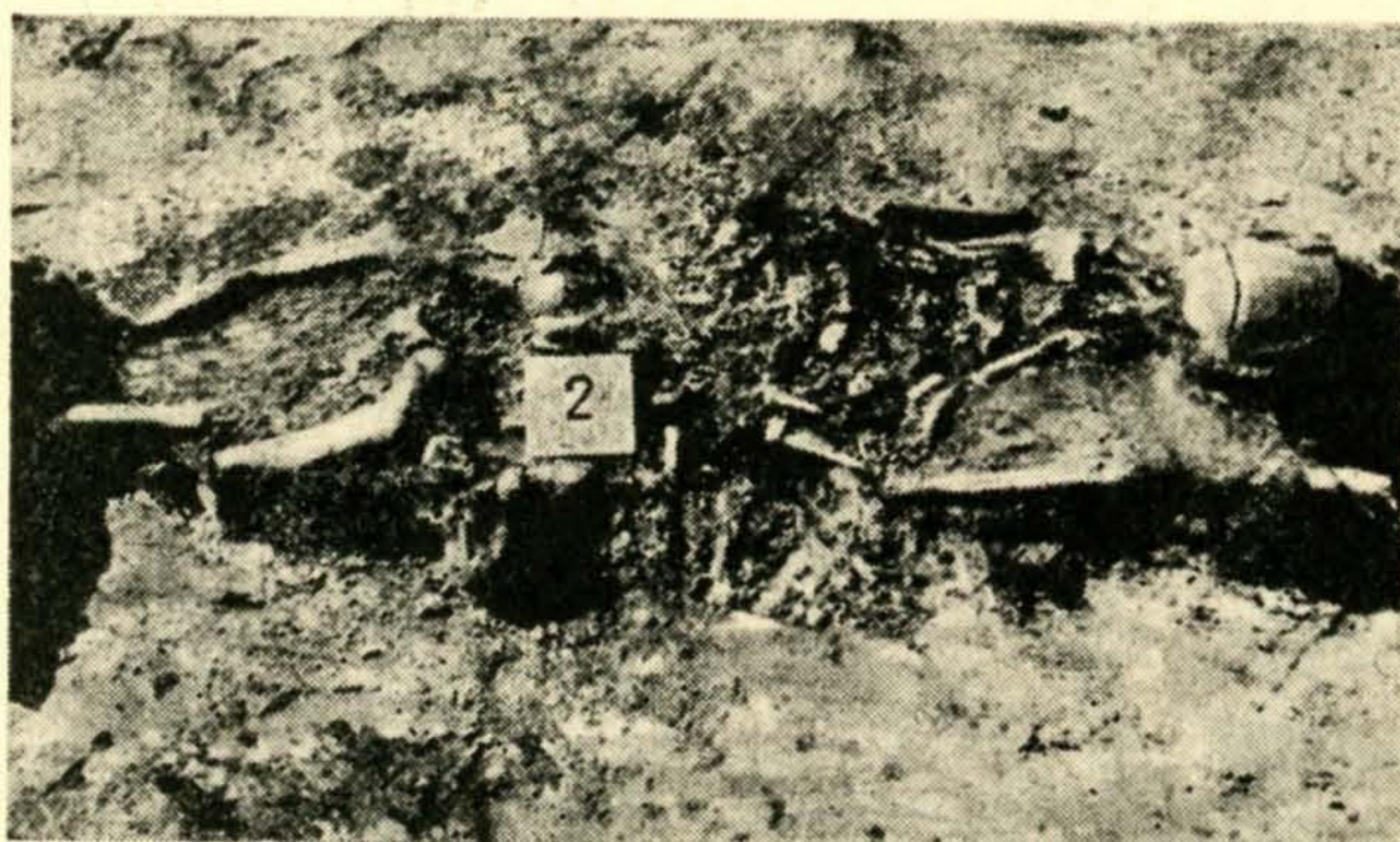
4 pav. Kapu inventorius: 1 — lancetinis antgalis, 2 — kaulinis kaltas, 3 — šerno iltis, 4 — kaulinis durklas

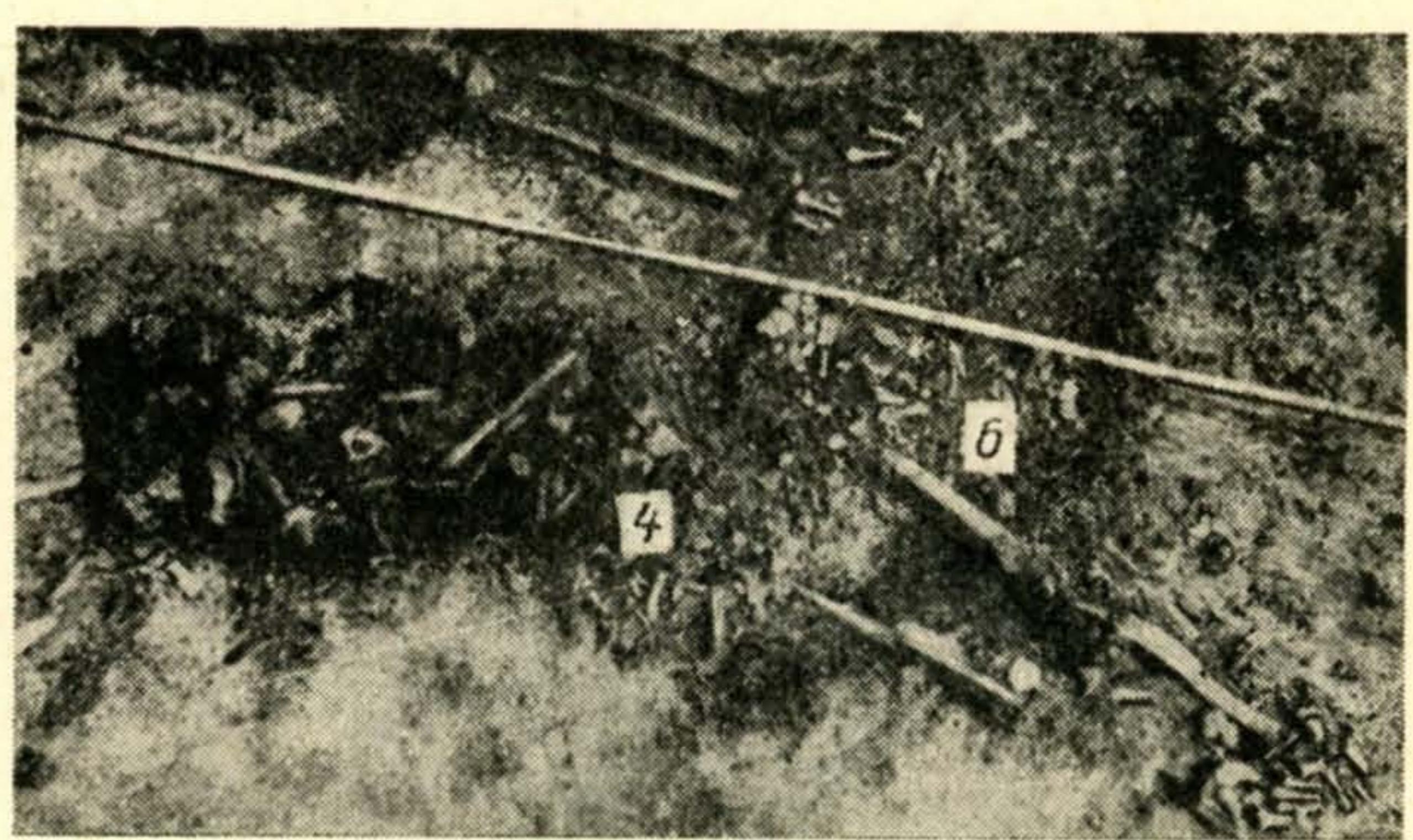
3 pav. K. Nr. 1

6 pav. K. Nr. 3

5 pav. K. Nr. 2

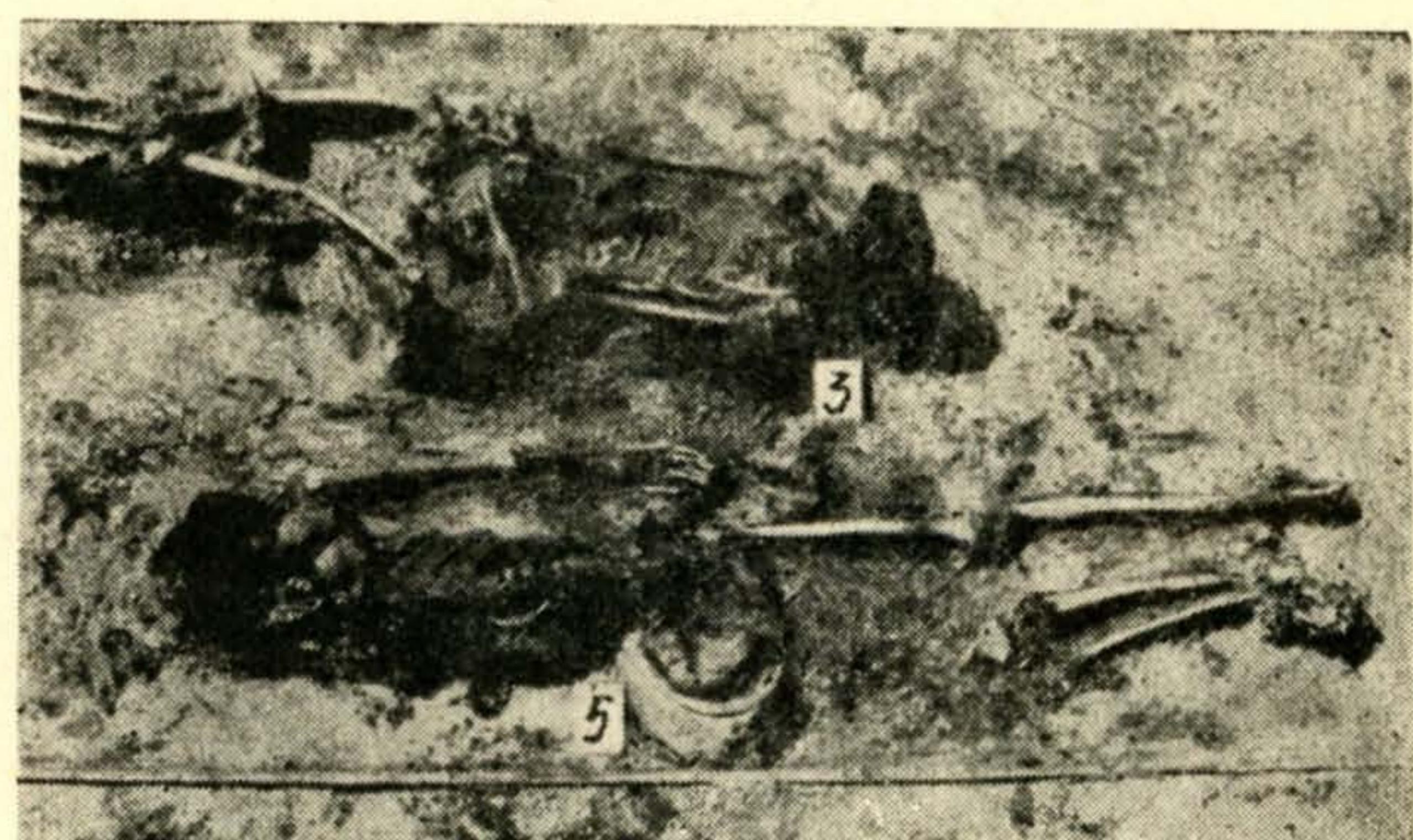

7 pav. K. Nr. 4 ir 6

į šiaurės vakarus (311°), rankos sulenkotos (abiejų plaštakų kaulai ties juosmeniu), kojos ištiestos. Ant jų padėta mirusiojo Nr. 4 galva. 18 cm į šiaurės rytus nuo mirusiojo Nr. 2 kairosios kojos pirštų ir mirusiojo Nr. 4 galvos pastebėta 20×24 cm netaisyklinga 0,8 cm storio ochros dėmė (pav. 2). Krūtinės ląstos viduryje tarp šonkaulių aptiktas titnaginis lancetinis antgalis, smaigaliu pakreiptas į galvos pusę (pav. 4 : 1).

Kapas Nr. 3 (P47 ir P48 kv.) buvo įrengtas 43 cm gylyje nuo žemės paviršiaus ir 2 cm nuo B sluoksnio viršaus. Mirusysis paguldytas ant nugaras, galva į šiaurės vakarus (349°) (pav. 6), pusiau sulenkтомis rankomis (plaštakų kaulai ant dubens) ir ištiestomis kojomis. Prie smilkinio aptiktas vienas arklio dantis, prie kaklo — antras.

Kapas Nr. 4 (O47, P47, O48 ir P48 kv. susikirtime) atkastas 41 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Mirusysis gulėjo aukštielninkas, sukryžiuotomis kojomis. Griauciai ties juosmeniu buvo palenkti: galva ir krūtinė — į šiaurės vakarus (311°), dubuo ir kojos — į pietryčius (169°). Galva užėjo ant mirusiojo Nr. 2 blauzdų. Ant dubens ir šalia jo iš kairės aptikta mirusiojo Nr. 6 kaulų (pav. 7), o prie dešiniojo

8 pav. K. Nr. 3 ir 5

dubens kaulo ašmenimis į išorę gulėjo kaulinis kaltelis (pav. 4 : 2). Tarp kaulų mėtësi arklio dantis.

Kapas Nr. 5 (O46 ir O47 kv.) buvo 44 cm gylyje nuo žemės paviršiaus ir 4 cm — nuo B sluoksnio viršaus. Mirusysis gulėjo aukštielninkas, galva į pietryčius (153°), jo dešiniosios rankos kaulai užėjo ant mirusiojo Nr. 3 kojų. Kape Nr. 5 trūko dešiniojo šlaunikaolio (pav. 8). Prie dešiniojo dubenkaulio šaknimi į galvos pusę rasta nusmailinta didžiulė šerno iltis (pav. 4 : 3).

Kapas Nr. 6 prišlietas prie kairiosios kapo Nr. 4 pusės. Dalis kapo Nr. 6 kaulų rasta ant mirusiojo Nr. 4 dubens, dalis — šalia, kairėje pusėje. Mirusysis palaidotas galva į šiaurę. Pavyko surinkti tik kaukolės fragmentų.

KAPŲ INVENTORIUS

Prie mirusiuju aptiktos 4 įkapės * — 3 kaulo dirbiniai ir 1 titnago (pav. 4 : 1—4). Be to, kape Nr. 3 rasti 2, o kape Nr. 4 — 1 arklio dantis. Kape Nr. 4 buvo gludintas 12,7 cm ilgio kaltelis iš perskelto vamzдинio kaulo. Kape Nr. 1 aptiktas kaulinis gludintas durklas susiaurinta 6,7 cm ilgio rankena. Visas durklas 24,4 cm ilgio. Kape Nr. 5 gulėjo 16,2 cm ilgio nusmailinta šerno iltis, tikriausiai vartota kaip durklas. Kape Nr. 2 atkastas lancetinis 5,5 cm ilgio iš skeltės pagamintas antgalis retušuota viršūne.

Serno ilčių, išilgai perskeltų ar sveikų, su išgręžtomis skylutėmis ir be jų, dažnai aptinkama Lietuvos neolito paminkluose: Šarnelėje (5, p. 62, pav. 8 : 2), Kretuono 1B gyvenvietėje, Šventosios 3B ir 23-oje gyvenvietėse (4, p. 105, pav. 84 : 10—12). Jų rasta Rytų Pabaltijo neolito kapuose — Latvijoje (Kreičiuose, 6, pav. 32, lent. V : 7), Estijoje (Tamuloje, 7, p. 80—100, pav. 4 : 15). Šis paprotys, greičiausiai turėjęs magišką prasmę, išliko iki istorinių laikų.

Toks pat kaip kapo Nr. 1 durklas rastas ir Kretuono 1B gyvenvietėje. Panašus susiaurinta rankena aptiktas netoli Ariogalos, Raseinių raj. (8, p. 48, pav. 21 : 10), tačiau jis datuojamas mezolitu. Neolitinėse Lietuvos gyvenvietėse tokį durklą dar nerasta; labai panašus yra iš Latvijos vėlyvojo neolito Einių gyvenvietės (9, lent. 5 : 17). Siaurų ir pailgų kaltelių, tokų kaip iš kapo Nr. 4, pasitaikė Kretuono 1B bei Latvijoje Abuoros vėlyvojo neolito gyvenvietėse (10, lent. XXX : 1, 2, 5). Kai kurių kaulo dirbinių, kaip šerno iltis (5, pav. 8 : 2) iš kapo Nr. 5 ir lancetinis antgalis iš kapo Nr. 2, atitikmenų yra Lietuvos neolito gyvenviečių inventoriuje (11, pav. 6 : 13, 14; 12, pav. 2 : 1—22). Lancetinių antgalių (37 vienetai) aptikta tos pačios Kretuono 1B gyvenvietės kultūriniam sluoksnui, o neolitinės Nemuno kultūros gyvenvietėse jų itin gausu (12, žem. 4 : 2).

Palyginamoji archeologinė vidurinio neolito pabaigos medžiaga rodo, kad Kretuono 1B gyvenvietėje aptiktų kapų inventorius būdingas ir Narvos, ir Nemuno kultūrų gyventojams. Iki šiol išsamiau netyrinėtas šių kultūrų ryšys, matyt, turėjo didelę reikšmę rytų Lietuvos vėlyvojo neolito kultūriniams ir etniniams procesams.

ANTROPOLOGINIAI TYRIMAI

G. ČESNYS

Kretuono 1 gyvenvietės B kultūrinio sluoksnio kapuose palaidotų žmonių griaučiai išlikę prastai. Remiantis jų analize, galima pasakyti, kad kape Nr. 1 buvo palaidota 20—25 m. moteris, kape Nr. 2 — 14—16 m. paauglys, kape Nr. 3 — 50—55 m. vyras, kape Nr. 4 — daugiau kaip 55 m. vyras, kape Nr. 5 — 25—30 m. vyras ir kape Nr. 6 — iki 3 m. vaikas. Iš kelių dešimčių lūžgalių pavyko sulipdyti 3 suaugusiųjų ir 1 paauglio kaukolių skliautus be veidų (1 lent.) ir atskirus postcranialinio skeleto kaulus (3 lent.)*.

Antropologiškai visų suaugusiųjų kaukolės labai panašios. Perskaičiavus kapo Nr. 1 moters kaukolės matmenis į vyro, išeina gana vienalytė 3 vyriškų kaukolių serija (1 lent.) su didoku smegeninės ilgiu ir vidutiniais kitais jos matmenimis — pločiu, kaktos, kaukolės pamato ir pakaušio pločiu. Taigi smegeninė mezomorfinė. Išsiskiria tik aukštis (ba-b ir po-b): jis mažas, ir tai bendra visų 3 kaukolių ypatybė. Kaukolės iš kapo Nr. 3 smegeninės aukštis net itin žemas. Skliauto apimtis vidutinio dydžio, skersinis lankas mažas, o strėlinio lanko reikšmės yra tarp vidutinių ir didelių. Strėlinio lanko segmentų santykis europidinis (13): kaktos ir momens lankai apyvienodžio ilgio ir dominuoja strėliniame lanke, o pakaušio lankas yra pats trumpiausias (kaukolės Nr. 3 jis sudaro tik 30,3%, o pseudovyriškos kaukolės Nr. 1 — vos 29,7% strėlinio lanko ilgio).

Bendra smegeninės forma atskirų kaukolių ne visai vienoda. Antai kaukolė Nr. 5 dolichokraninė, Nr. 1 — submezokraninė, o Nr. 3 — mezokraninė. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad paauglio iš kapo Nr. 2 smegeninės rodiklis yra 76,4; jis byloja apie mezokraninę smegeninės formą. Taigi visos kaukolės aiškiai linkusios į mezokraniją.

Veido plotį, deja, pavyko išmatuoti tik 1 kaukolės, nosies plotį — dviejų. Vis dėlto galima spėti kretuoniškius buvus plačiaveidžius žmones vidutinio pločio nosimi. Gaila, nebuvo galima išmatuoti rasinei diagnostikai svarbių veido elementų, kurie apibūdina vertikalią ir horizontalią veido profiliuotę. Tik 1 kaukolės pavyko nustatyti nazomaliarinį kampą, iš kurio dydžio galima spręsti apie veido viršaus profiliuotę: kuo kampus didesnis, tuo veido viršus plokštesnis. Kaukolės Nr. 5 nazomaliarinio

* Kaulų radiniai yra Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Medicinos fakulteto anatomijos, histologijos ir embriologijos katedros kolekcijoje (kaukolių inv. Nr. 1285—1288, kitų kaulų — 203A, 203B, 204A ir 204B).

I L E N T E L Ė. KAUKOLIŲ IŠ KRETUONO INDIVIDUALŪS MATMENYS

Nr. pagal Martiną	Požymio pavadinimas	k. 1	k. 2	k. 3	k. 5	k. 1*	Visi vyrai
		♀	?	♂	♂	♂	
		20—25	14—16	50—55	25—30	186,0(3)	
	Lytis						
	Amžius						
1	Smegeninės ilgis (g-op)	176	174	187	186	185	186,0(3)
2	Smegeninės ilgis (g-i)	165	162	169	172	173	171,3(3)
5	Kaukolės pamato ilgis	94	—	93	—	99	96,0(2)
7	Didžiosios angos ilgis	31	—	40	—	32	36,0(2)
8	Smegeninės plotis	135	133	146	137	140	141,0(3)
9	Mažiausias kaktos plotis	98	—	98	99	101	99,3(3)
10	Didžiausias kaktos plotis	114	110	119	—	119	119,0(2)
11	Kaukolės pamato plotis	118	—	125	—	124	124,5(2)
12	Pakaušio plotis	104	—	111	107	108	108,7(3)
16	Didžiosios angos plotis	—	—	33	—	—	33,0(1)
17	Smegeninės aukštis (ba-b)	130	—	125	—	136	130,5(2)
20	Smegeninės aukštis (po-b)	110	—	107	—	115	111,0(2)
23	Smegeninės apimtis	498	—	527	—	519	523,0(2)
24	Skersinis lankas	290	—	303	—	302	302,5(2)
25	Strėlinis lankas	363	—	373	—	377	375,0(2)
26	Kaktos lankas	125	128	123	125	130	126,0(3)
27	Momens lankas	130	—	137	—	135	136,0(2)
28	Pakaušio lankas	108	—	113	—	112	112,5(2)
29	Kaktos styga	104	113	107	109	108	108,0(3)
30	Momens styga	116	—	121	121	121	121,0(3)
31	Pakaušio styga	92	—	100	—	95	97,5(2)
38	Smegeninės talpa	1285	—	1429	—	1454	1441(2)
43	Veido viršaus plotis	105	—	106	109	109	108,0(3)
43(1)	Biorbitalinė styga n virš biorbitalinės stygos	—	—	—	100,0	—	100,0(1)
	Nazomaliarinis rodiklis	—	—	—	16,8	—	16,8(1)
77	Nazomaliarinis kampus	—	—	—	16,8	—	16,8(1)
45	Skrustinis veido plotis (zy-zy)	—	—	143?	—	—	143,0(1)
54	Nosies plotis	26?	—	—	25	27	26,0(2)
65	Krumplinis apat. žandikaulio plotis	114	—	—	120	121	120,5(2)
66	Kampinis apat. žandikaulio plotis	99	—	—	101	107	104,0(2)
67	Smakrinis apat. žandikaulio plotis	—	—	49	48	—	48,5(2)
68	Apatinio žandikaulio ilgis iki kampų	81	—	84	80	85	83,0(3)
68(1)	Apat. žandikaulio ilgis iki krumplių	101	—	109	106	106	107,0(3)
69	Sąvaržos aukštis	30	—	—	—	33	33,0(1)
69(1)	Mentalinis kūno aukštis	28	—	—	30	31	30,5(2)
69(2)	Moliarinis kūno aukštis	—	—	—	27	—	27,0(1)
69(3)	Kūno storis	—	—	11	11,5	—	11,2(2)
70	Istrižinis šakos aukštis	61	—	64	57	67	62,7(3)
70(a)	Vertikalus šakos aukštis	60	—	62	53	—	57,5(2)
71	Mažiausias šakos plotis	32	—	33	33,5	34	33,5(3)
79	Apat. žandikaulio kampus	114	—	115	121	—	118,0(2)
8 : 1	Smegeninės rodiklis	76,7	76,4	78,1	73,7	75,7	75,8(3)
17 : 1	Aukščio ir ilgio rodiklis	73,9	—	66,8	—	73,5	70,1(2)
20 : 1	Aurikuliarinio aukščio ir ilgio rodiklis	62,5	—	57,2	—	62,2	59,7(2)

* Moters iš kapo Nr. 1 matmenys perskaičiuoti į vyro.

kampo reikšmė (142,9°) pasauliniu mastu yra vidutiniška, tačiau europidams didoka. Jeigu ir kitų kaukolių šis kampus buvo panašaus dydžio, reikėtų daryti prielaidą, kad kretuoniškių veido viršus buvo suplokštėjės.

Nors antropologinė medžiaga pernelyg fragmentiška ir daug rasinei diagnostikai svarbių požymių negalėjome nustatyti, vis dėlto bendra kaukolių mezomorfija (vidutinio laipsnio masivumas), mezokranija ir suplokštėjės veido viršus verčia daryti išvadą, jog kretuoniškiai tikriausiai turėjo šiokios tokios apvaliagalvių priemaišos.

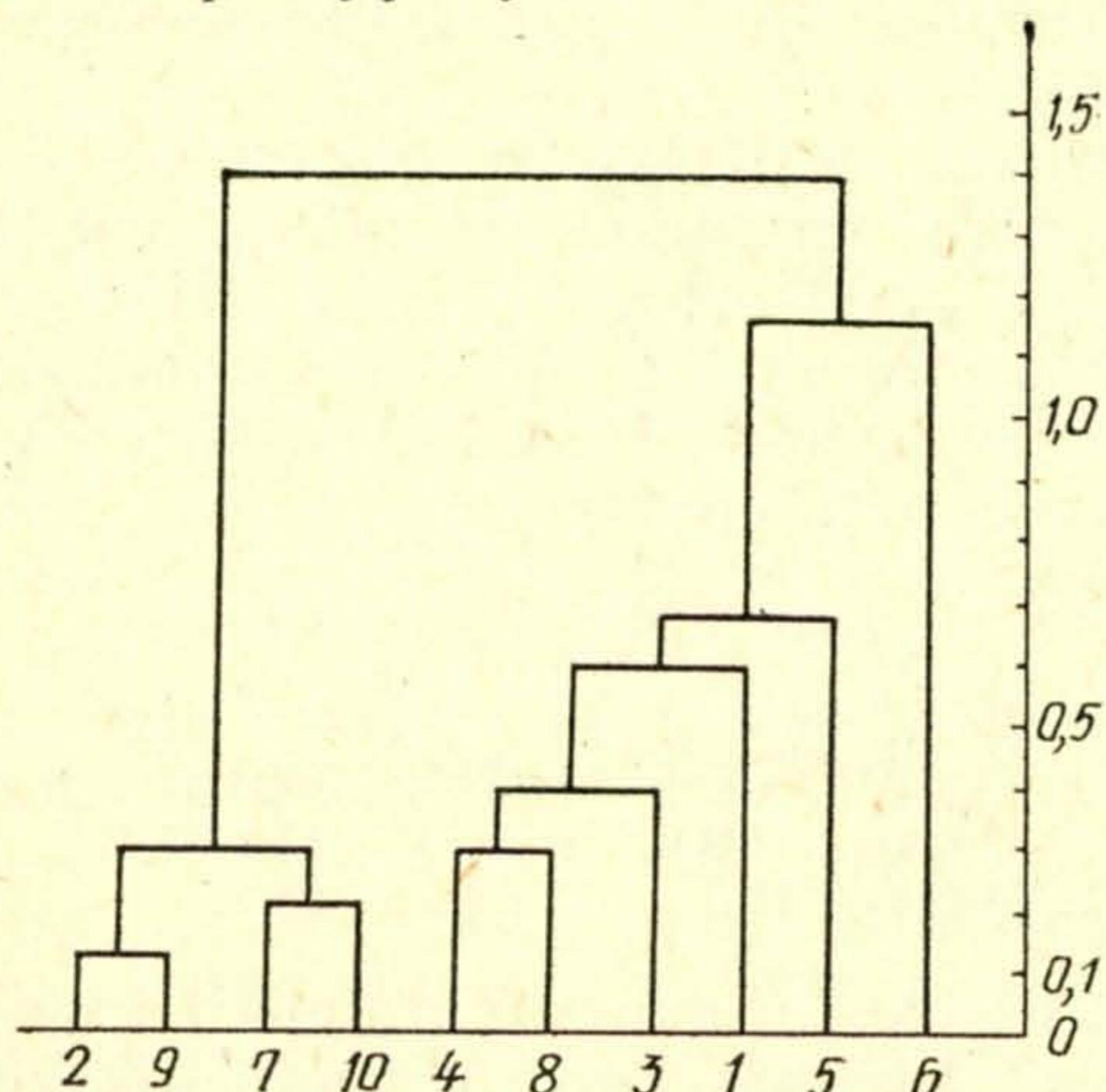
Kaip Kretuono kaukolės atrodo to paties laikotarpio Pabaltijo antropologinių radinių fone, panagrinėsime kitame šio rinkinio straipsnyje (žr. p. 52), čia tik nurodysime, kad morfologiškai jos artimos kitoms Rytų Pabaltijo mezokraninėms su rytietiška priemaiša serijoms, ypač Zveiniekų Narvos kultūros žmonių mezokraniniams tipui (pav. 9; 2 lent.). Gaila, neturime Narvos kultūros žmonių kaulų liekanų iš kitų Lietuvos vietų. Tačiau kaukolių iš Kretuono analizė verčia daryti prielaidą, jog Narvos kultūros Lietuvos gyventojai, kaip ir Latvijos, buvo nevienalyčiai: bent jau rytų Lietuvoje jie turėjo

2 LENTELĖ. VYRŲ KAUKOLES IŠ KRETUONO IR PALYGINAMOJI MEDŽIAGA

Nr.	Serija	1 Smegeni- nės ilgis	8 Smegeni- nės plotis	17 Smege- ninės aukštis	9 Mažiau- sias kak- tos plotis	45 Veido plotis	54 Nosis plotis	77 Nazoma- liarinis kampus
1.	Kretuonas	186,0(3)	141,0(3)	130,5(2)	99,3(3)	143,0(1)	26,0(2)	142,9(1)
2.	Zveiniekai (Narvos kultūra, dolichokraninis tipas)	193,5(10)	136,9(10)	145,2(10)	98,3(11)	138,8(9)	24,8(9)	135,2(7)
3.	Zveiniekai (Narvos kultūra, mezokraninis tipas)	182,5(4)	141,0(4)	143,5(4)	102,0(4)	140,0(3)	25,8(3)	143,4(4)
4.	Zveiniekai (šukinės duobelinės keramikos kultūra)	188,1(35)	142,0(38)	139,3(32)	99,3(36)	139,9(27)	25,4(28)	141,9(27)
5.	Estijos šukinės duobelinės keramikos kultūra	179,8(5)	146,0(6)	134,0(3)	95,0(7)	137,0(6)	—	144,4(7)
6.	Turlojiškė	184,0(1)	148,0(1)	150,0(1)	—	132,0(1)	25,0(1)	145,0(1)
7.	Estijos laivinių kovos kirvių kultūra	195,4(5)	137,2(5)	140,7(3)	97,5(4)	136,5(2)	—	133,5(3)
8.	Elnių sala (mezokraninis tipas)	186,6(22)	142,6(20)	138,4(5)	97,6(21)	144,2(17)	25,4(17)	147,0(16)
9.	Elnių sala (dolichokraninis tipas)	190,8(8)	138,9(7)	—	99,9(8)	138,7(6)	24,8(4)	137,9(6)
10.	Fatjanovo kultūra	195,7(42)	136,6(42)	136,8(30)	97,9(40)	134,4(35)	24,9(35)	136,4(34)

mezokraninio komponento priemaišos. Jo kilmė neaiški.

Panagrinėjus gana fragmentiškų ilgųjų kaulų matmenis, galima pasakyti, kad kretuoniškių ir vyrių (k. Nr. 5), ir moterų (k. Nr. 1) galūnių kaulai labai trumpi. Iš 3 lentelėje nurodytų absolutinių matmenų apskaičiavus svarbiausiųjų kaulų tvirtumo ir masyvumo rodiklius, galima prieiti išvadą, kad neolito žmonių griaučiai buvo vidutinio masyvumo, šlaunikauliai pasižymėjo vidutinio laipsnio platimerija ir piliastrija, o blauzdikauliai — platiknemija. Iš 3 lentelė ne-tilpo mirusiuju iš kapų Nr. 3 ir 5 raktikaulių (163 mm ir 139 mm) ilgis, kuris galėtų padėti rekonstruoti pečių plotį.

9 pav. Kaukolės iš Kretuono bendralaikės kraniloginės medžiagos fone (Penrouzo apibendrinto atstumo koeficientų klasterizacijos rezultatai): 1 — Kretuonas, 2 — Zveiniekai (Narvos kultūra, dolichokraninis tipas), 3 — Zveiniekai (Narvos kultūra, mezokraninis tipas), 4 — Zveiniekai (šukinės duobelinės keramikos kultūra), 5 — Estijos šukinės duobelinės keramikos kultūra, 6 — Turlojiškė, 7 — Estijos laivinių kovos kirvių kultūra, 8 — Elnių sala (Olenij Ostrov) (mezokraninis tipas), 9 — Elnių sala (dolichokraninis tipas), 10 — Fatjanovo kultūra

3 LENTELĖ. GRAUČIŲ IŠ KRETUONO OSTEOMETRIJOS DUOMENYS

Nr. pagal Mar- tiną	Požymio pavadinimas	kapas Nr. 1		kapas Nr. 3		kapas Nr. 4		kapas Nr. 5	
		K	D	K	D	K	D	K	D
1	Didžiausias ilgis	—	—	—	—	—	—	296	—
2	Fiziologinis ilgis	—	—	—	—	—	—	290	—
3	Proksimalinės epi- fizės plotis	—	—	—	—	—	—	45	—
4a	Distalinės epifizės plotis	—	50	58	—	—	—	54	—
5	Didžiausias kūno vidurio plotis	20	20	24	24	21	21	20	—
6	Mažiausias kūno vidurio plotis	15	16	18	16	15	15	17	—
7	Mažiausia kūno apimtis	57	58	64	66	60	58	59	—
8	Galvos apimtis	—	—	—	—	—	—	125	—
9	Galvos plotis	—	—	—	—	—	—	38	—
10	Galvos aukštis	—	—	—	—	—	—	42	—

Šlaunikaulis — femur

1	Didžiausias ilgis	382	380	—	—	—	—	408	—
2	Natūralus ilgis	377	380	—	—	—	—	408	—
5	Kūno ilgis	—	—	—	—	—	—	330	—
5a	Kūno ilgis iš prie- kio	—	—	—	—	—	—	—	—
6	Strėlinis kūno skersmuo	25	24	30	33	26	27	26	25
7	Kūno plotis	23	24	28	28	26	25	25	24
8	Kūno vidurio ap- imtis	74	74	90	92	80	82	79	—
9	Kūno viršaus plo- tis	31	32	37	37	—	—	31	32
10	Strėlinis kūno vir- šaus skersmuo	22	23	26	27	—	—	24	—
18	Vertikalus galvos skersmuo	38	39	—	—	—	—	42	42
19	Strėlinis galvos skersmuo	39	—	—	—	—	—	42	—

3 LENTELES TĘSINYS

Nr. pagal Mar- tiną	Požymio pavadinimas	kapas Nr. 1		kapas Nr. 3		kapas Nr. 4		kapas Nr. 5	
		K	D	K	D	K	D	K	D

20	Galvos apimtis	125	—	—	—	—	—	131	—
21	Distalinės epifizės plotis	68	—	—	—	—	—	71	—

Blaudikaulis — tibia

1	Bendras ilgis	298	295	—	—	—	—	—	—
1a	Didžiausias ilgis	302	301	—	—	—	—	—	339
3	Proksimalinės epi- fizės plotis	64	64	—	—	—	—	67	—
8	Strėlinis kūno vi- durio skersmuo	—	—	33	33	27	27	30	30
8a	Strėlinis kūno vir- šaus skersmuo	29	—	—	—	—	—	35	35
9	Kūno vidurio plo- tis	18	17	19	20	17	17	21	21
9a	Kūno viršaus plo- tis	19	—	—	—	—	—	21	20
10	Kūno vidurio ap- imtis	—	—	88	88	73	72	83	82
10b	Mažiausia kūno apimtis	63	63	—	—	63	64	69	68

Pavyko atkurti tik 1 moters (Nr. 1) ir 1 vyro (Nr. 5) ūgi. Pagal J. Nainio (14, p. 93) ir A. Garmaus (15, p. 24) regresijos lygtis moters ūgis išėjo 147,2 cm, pagal 3 kitus populiausius metodus — L. Manuvrijės, A. Telkės bei M. Troter ir G. Glezer lygtis (16, p. 225, 228, 234—235) — 159,5 cm, 160,9 cm ir 159,9 cm. Vyro ūgis buvo 157,9 cm, 156,2 cm, 159,4 cm ir 159,3 cm. Taigi rytų Lietuvos neolito gyventojai buvo žemo ūgio.

ODONTOLOGINIAI DUOMENYS

I. BALČIŪNIENĖ

Odontologinei analizei tiko 2-jų žmonių sveiki viršutiniai ir apatiniai žandikauliai ir 1-o — fragmentiški.

Kapas Nr. 1. Viršutinio pirmojo krūminio danties (M^1) vainikas sudarytas iš 4 gumburų ir yra 4— formos, be to, tame matyti trečio laipsnio Karabelio gumburėlis. Viršutinis antrasis krūminis dantis (M^2) taip pat keturgumburis, jo vainikas 4— formos, tarp šaknų emilio nutekėjimo nėra. Apatinis pirmasis krūminis dantis (M_1) sudarytas iš 5 gumburų, +5 formos. Kramtomajame paviršiuje nėra nei distalinės trigonido keteros, nei laužtos metakonido raukšlės, nei vidinio vidurinio gumburėlio (t. a. m. i.), tačiau yra 2 med (fc). Apatinio antrojo krūminio danties (M_2) vainikas Y4 formos.

Odontometrijos duomenys:

P^1 VL cor — 8,9	MD cor — 6,3
P^2 VL cor — 9,8	MD cor — 6,2
M^1 VL cor — 11,9	MD cor — 10,7
M^2 VL cor — 12,1	MD cor — 9,8
C_1 VL cor — 7,3	MD cor — 5,7
P_1 VL cor — 7,9	MD cor — 5,7
P_2 VL cor — 8,5	MD cor — 6,3
M_1 VL cor — 10,9	MD cor — 11,2
M_2 VL cor — 10,2	MD cor — 10,4
M cor — 7,6	I cor — 141,26
M cor — 8,0	I cor — 158,06
M cor — 11,3	I cor — 111,21
M cor — 10,95	I cor — 123,46
M cor — 6,5	I cor — 128,07
M cor — 6,8	I cor — 138,59
M cor — 7,4	I cor — 134,92
M cor — 11,05	I cor — 97,32
M cor — 10,3	I cor — 98,07

Jaunos moters dantys labai sugedę. Iš 24 išlikusių 11 pakenkta karieso: 6 dantų (34, 35, 36, 44, 45, 46*) paviršinis kariesas buvo kaklelyje, 2 dantų (46 ir 37) vidurinysis — taip pat kaklelyje, 1 danties (27) vidurinysis kariesas buvo palietęs aproksimalinį distalinį paviršių. Dviejų dantų (28 ir 38) kaklelių kariesas komplikavosi periodontitu. Apatinio žandikaulio alveolinė atauga neatrofavusis, konkrementų taip pat nėra.

Kapas Nr. 2. Medialiniai ir lateraliniai viršutinio žandikaulio kandžiai plokšti, lygūs. Antrojo viršutinio krūminio danties (M^2) vainikas 4—, o pirmojo apatinio (M_1) — +5 formos. M_1 kramtomajame paviršiuje nėra nei distalinės trigonido keteros, nei laužtos metakonido raukšlės, nei t. a. m. i. Iš kitų 5 dantų tiktais vieno (46) kramtomajame paviršiuje buvo paviršinis kariesas.

Kapas Nr. 5. Išlikę abu žandikauliai. Kraudingo nėra, viršutinių medialinių kandžių užpakalinis paviršius yra 1 balo kastuvo formos. M^1 sudarytas iš 4 gumburų, jo vainikas 4, o M^2 — 4— formos. Tarp M^2 šaknų — IV laipsnio emilio nutekėjimas.

Odontometrijos duomenys:

M^1 VL cor — 12,7	MD cor — 11,1
M_1 VL cor — 11,4	MD cor — 11,6
M cor — 11,9	I cor — 114,4
M cor — 11,5	I cor — 98,27

Iš 15 išlikusių dantų 3 pakenkti karieso. Vidurinysis kariesas buvo 37 danties kaklelyje ir 28 danties aproksimaliniame paviršiuje, gilosis — 48 danties kaklelyje. Apatinio žandikaulio alveolinė atauga neatrofavusis, konkrementų nėra.

Kretuono akmens amžiaus žmonėms būdingi penkiagumburiai M_1 (ypač forma +5). Nei

* Dantys žymimi pagal dviženklię J. Violos (Viohla) sistemą.

ryškių (balų 2+3) kastuvo formos viršutinių kandžių, nei ryškesnių M^2 tarpšakninių emalio nutekėjimų, nei distalinės trigonido keteros ar laužtos metakonido raukšlės nepasitaikė. Pagal M^1 vainiko modulį ($M \text{ cor } M^1$) ir M^2 indeksą (I cor M^2 — 123,46) Kretuono žmonės ryškūs makrodontai, tačiau neišlaikę archaiškos dantų kramtomųjų paviršių struktūros. Taigi jų dantys europidinio tipo.

PALEOPATOLOGINIAI DUOMENYS

R. JANKAUSKAS

Kapas Nr. 1. 20—25 m moters skeletas be patologijos. Dešiniajame žastikaulyje — kiaura alkūninė duobė. Abiejų blaždikaulių distaliniai galai turi papildomus sānarinius paviršius. Dubenkauliuose nėra nėštumo ir gimdymo žymių.

Kapas Nr. 2. Jame palaidoto 14—16 m. pauglio skeletas be patologijos pėdsakų. Abiejų blaždikaulių distalinuose galuose susidarę papildomi sānariniai paviršiai.

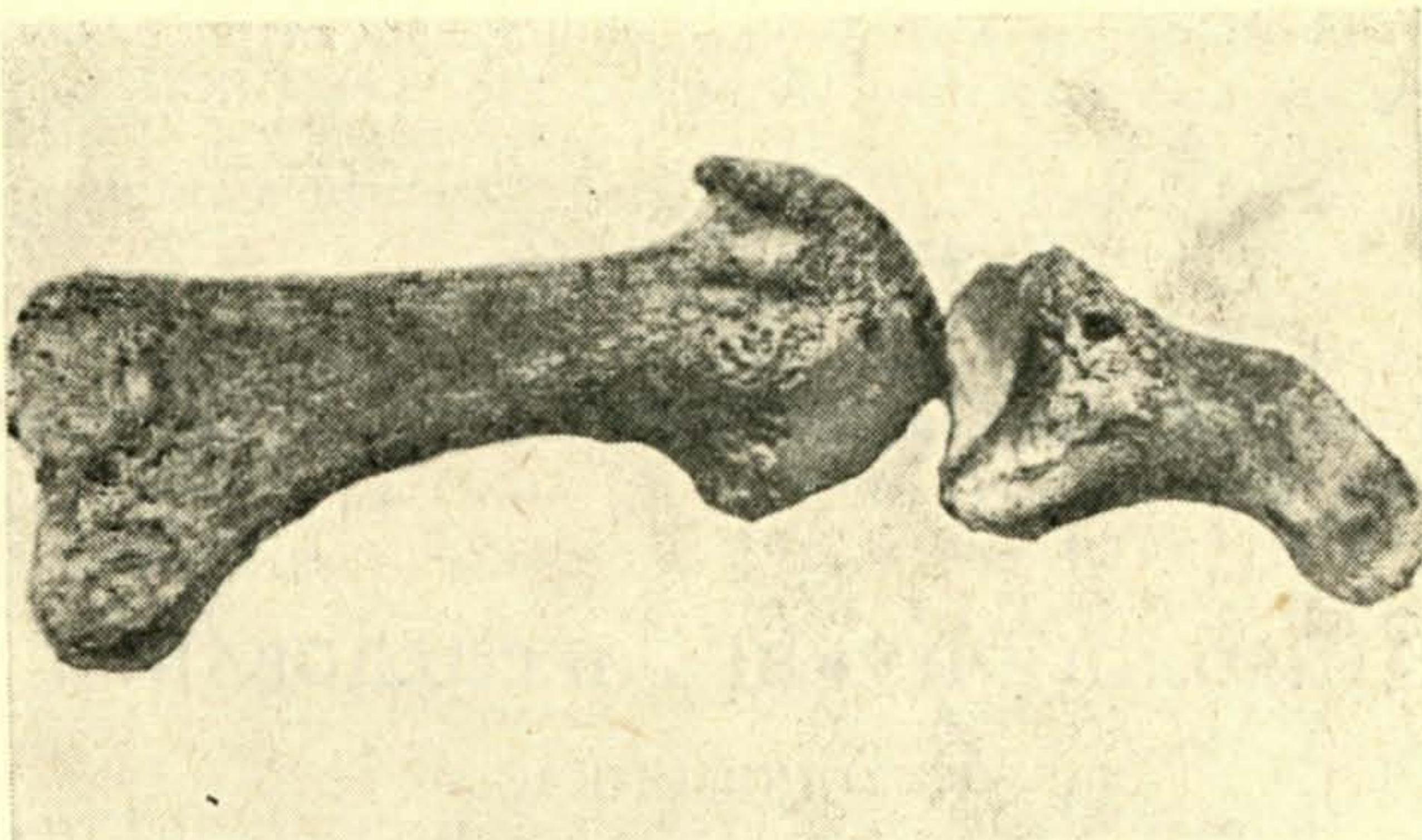
Kapas Nr. 3. 50—55 m. vyro kaukolės viršugalvyje matomi 8 įvairios formos ir dydžio defektai. Jų kraštai suapvalėję, dugnas pasidengę kompaktiniu kaulu. Tai greičiausiai buku daiktui padarytų sugijusių žaizdų pėdsakai.

Juosmens slankstelio fragmento apatinis paviršius korėtas, nelygus (stuburo osteochondrozės žymė).

Dešiniosios pėdos nykščio padinio sānario paviršiai nelygūs, akyti, juos supa osteofitai. Šie pakitimai leidžia įtarti sānario deformuojančią osteoartrozę (pav. 10). Tokia patologija neretai susijusi su plokščiapédyste (17, p. 52). Kadangi kiti dešiniosios ir kairiosios pėdos sānariniai nepakite, tai šios patologijos priežastis galėjo būti trauma. Šaltis ir drėgmė taip pat galėjo pakenkti šiam sānariui (17, p. 110). p. 110).

Kapas Nr. 4. Čia palaidoto vyresnio kaip 55 m. vyro kaukolės ir ilgųjų kaulų fragmentai be patologijos žymių. Abiejų blaždikaulių distalinuose galuose susidarę papildomi sānariniai paviršiai. Ketvirtuoju kosmense slankstelio kūno viršutiniame krašte yra nedidelis osteofitas — sukaulėjęs priekinis išilginis stuburo raištis. Tai deformuojančios spondiliozės pėdsakas.

Kapas Nr. 5. 25—30 m. vyro kairiojo žastikaulio alkūninė duobė kiaura. Penktas, šeštas ir septintas kaklo slanksteliai pažeisti tarp-slankstelių diskų osteochondrozės. Dvylikto krūtinės slankstelio kūno viršutinio ir apatinio paviršiaus užpakaliuose kraštuose — tarp-slankstelių diskų išvaržų žymės (Šmorlio

10 pav. K. Nr. 3 vyro dešiniosios kojos nykščio padinio sānario deformuojanti osteoartrozė

mazgai). Pasak I. Svedborg (18, p. 49), tokius degeneracinius jauno žmogaus stuburo pakitus reikėtų laikyti traumos pėdsakais.

Kapas Nr. 6. Iki 3 m. vaiko skeleto fragmentai be patologijos.

Platesnių išvadų apie neolito gyventojų paleopatologiją pateikta kitame šio rinkinio straipsnyje (žr. p. 61).

LITERATŪRA

1. Žilinskas J. Akmens periodo (mesolithicum—neolithicum) žmogus Žemaitijoje ir Suvalkijoje, jo kilmė ir jojo ainiai.— K., 1931.
2. Гуделис В. К., Павilonис С. В. Палеоантропологические находки в Литве.— В кн.: Бюллетень комиссии по изучению четвертичного периода. М., 1955, с. 39—44.
3. Марк К. Ю. Палеоантропология Эстонской ССР.— В кн.: Балтийский этнографический сборник. М., 1956, с. 170—228.
4. Rimantienė R. Šventoji. I: Narvos kultūros gyvenvietės.— V., 1979.
5. Girininkas A. Šarnelės vėlyvojo neolito (III tūkstantmečio pr. m. e. pab.) gyvenvietė.— LTSR MAD, A, 1977, t. 1, p. 57—65.
6. Zagorskis F. Kreiču neolita kapulaiks.— Arheologija un etnogrāfija, 1961, sēj. 3, lpp. 3—18.
7. Jaanits L. Neue Gräberfunde aus dem spätneolithischen Wohnplatz Tamula in Estland.— SMYÄ, 1957, S. 80—100.
8. Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai.— V., 1961.
9. Latvijas PSR arheoloģija.— Rīga, 1974.
10. Лозе И. А. Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины.— Рига, 1979.
11. Girininkas A. Šiaurės rytų Lietuvos akmens amžiaus paminklai (I. Jaros I neolito (III tūkstantmetis prieš m. e.) gyvenvietė).— LTSR MAD, A, 1974, t. 4(61), p. 77—91.
12. Rimantienė R. Akmens amžiaus paminklai.— Kn.: Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1974, t. 1, p. 5—83.
13. Урысон М. И. Изменчивость и пропорции компонентов сагиттального свода черепа у современного и ископаемого человека.— В кн.: Новейшая тектоника, новейшие отложения и человек. М., 1972, сб. 3, с. 259—276.
14. Наинис И. В. Идентификация личности по проксимальным костям конечностей.— Вильнюс, 1972.

15. Гармус А. К. Возможности идентификации личности по костям голени: Автореф. дис. канд. мед. н.— Каунас, 1974.

16. Алексеев В. П. Остеометрия: Методика антропологических исследований.— М., 1966.

17. Гринберг А. В. Рентгенодиагностика профессиональных заболеваний костей и суставов.— Л., 1962.

18. Swedborg I. Degenerative changes of the human Spine—a study on dried macerated skeletons.— Stockholm, 1974.

СРЕДНЕНЕОЛИТИЧЕСКИЕ ПОГРЕБЕНИЯ В ПОСЕЛЕНИИ КРЯТУОНАС 1

РЕЗЮМЕ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

А. ГИРИНИНКАС

Литовский антропологический материал каменного века пополнился фрагментарными скелетами из 6 погребений (рис. 3—8) в поселении Крятуонас 1 в Восточной Литве (Швянчёнский р-н). Погребения найдены в нижнем культурном слое В (рис. 1). По инвентарю они относятся к нарвской культуре, в которой ощущается значительное влияние неманской культуры.

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Г. ЧЕСНИС

Черепа отличаются мезоморфией (табл. 1), мезокраинией и некоторой уплощенностью верхнего отдела лицевого скелета. Делается вывод о наличии примеси мезокранного компонента неясного происхождения и тем самым об антропологической неоднородности носителей нарвской культуры на территории Восточной Литвы. Черепа из Крятуонаса 1 наиболее близки (наименьшие коэффициенты Пенроуза) всем мезокранным сериям из Восточной Прибалтики (табл. III, рис. 9).

По данным остеометрии (табл. V) жители поселения Крятуонас 1 отличались грацильностью скелета и довольно низким ростом.

ОДОНТОЛОГИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ

И. БАЛЬЧЮНЕНЕ

Население Крятуонаса отличалось пятибугорковыми первыми нижними коренными зубами. Лопатообразные верхние резцы, затеки эмали, дистальный гребень тригонида и коленчатая складка метоконида отсутствуют. По модулю коронки M^1 и индексу коронки M^2 это население надо считать макродонтным, однако не сохранившим архаичной структуры жевательных поверхностей зубов.

В целом зубы из Крятуонаса относятся к европеоидному типу.

ПАЛЕОПАТОЛОГИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ

Р. ЯНКАУСКАС

В результате остеоскопического исследования скелетов из Крятуонаса установлена довольно частая встречаемость продырявленной локтевой ямки на плечевых костях дистальных эпифизах большеберцовых костей. Диагностированы травмы черепа и дегенеративные изменения суставов. Интерпретация всех палеопатологических находок каменного века приводится на с. 61.

ПОДПИСИ ПОД ИЛЛЮСТРАЦИЯМИ

Рис. 1. Стратиграфия поселения Крятуонас 1: 1 — дерн, 2 — культурный слой А, 3 — промежуточный слой, 4 — культурный слой В, 5 — материк

Рис. 2. Погребения культурного слоя В в пос. Крятуонас 1

Рис. 3. Погребение № 1

Рис. 4. Инвентарь погребений: 1 — ланцетовидный наконечник, 2 — костяное долото, 4 — костяной штык, 3 — резец кабана

Рис. 5. Погребение № 2

Рис. 6. Погребения № 4 и № 6

Рис. 8. Погребение № 5

Рис. 9. Крятуонские черепа на фоне краниологического материала того же времени (результаты кластеризации коэффициентов Пенроуза): 1 — Крятуонас, 2 — Звейнеки (нарвская культура, долихокранный тип), 3 — Звейнеки (нарвская культура, мезокранный тип), 4 — Звейнеки (культура гребенчато-ямочной керамики), 5 — культура гребенчато-ямочной керамики в Эстонии, 6 — Турлоишке. 7 — культура ладьевидных топоров Эстонии, 8 — Олений остров (мезокранный тип), 9 — Олений остров (долихокранный тип), 10 — фатьяновская культура

Рис. 10. Деформирующий артроз плюснефалангового сустава большого пальца правой ноги у мужчины из погребения № 3

ANKSTYVIEJI VIRVELINĖS KERAMIKOS KULTŪROS ĶAPAI LIETUVOJE

ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI

A. BUTRIMAS, V. ĶAZAĶEVICIUS

Virvelinės keramikos ir laivinių kovos kirvių kultūros gyventojai Pietryčių ir Rytų Pabaltijoje — Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Suomijoje — bei dabartinėje Kaliningrado srityje ir šiaurės Lenkijoje pasirodė III tūkstantmečio pr. m. e. trečiajame ketvirtuje. Šios gyvulių auginimu ir primityvia kapline žemdirbyste besi-

verčiančios gentys išibrovė į teritorijas, kuriose jau nuo seno gyveno medžiotojų bei žvejų bendruomenės — Narvos, Nemuno, Cedmaro (Serovo) tipo, o šiaurėje — šukinės duobelinės keramikos kultūros žmonės. Daugumos tyrinėtojų nuomone, jie atėjo iš pietų. Gal šių žmonių buvo ir nedaug, tačiau atėjė jie iš esmės pakeitė visą kultūrinę-etninę regiono raidą ir turėjo lemiamą įtaką tolesniams Pabaltijo gyventojų likimui.